

ПЛЕОНАЗМ І ТАВТОЛОГІЯ У ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

У статті розкриваються поняття «тавтологія» та «плеоназм», підкреслюється їх відмінність. Автор вмотивовує стилістичне використання цих фігур та визначає їх роль у діловому мовленні. Стверджується, що такі види надмірностей, як плеоназм і тавтологія, є небажаним явищем ділового спілкування. Багатослів'я є результатом бідності, одноманітності словника, невмінням обрати тип мовлення, доречний у певній ситуації, а тому його треба уникати у професійній сфері.

Ключові слова: плеоназм, тавтологія, ділове мовлення, мовленнєва надмірність, вада мовлення, стилістична фігура, багатослів'я, мовна компетентність.

В статье раскрываются понятия «плеоназм» и «тавтология», подчёркивается их различие. Автор мотивирует стилистическое использование этих фигур и определяет их роль в деловой речи. Утверждается, что такие виды излишеств, как плеоназм и тавтология, являются нежелательными явлениями делового общения. Многословие является результатом бедности, однообразия словаря, неумения выбирать манеру изложения мысли, характерную для определённой ситуации и поэтому его необходимо избегать в профессиональной сфере.

Ключевые слова: плеоназм, тавтология, деловая речь, излишество в речи, недостаток речи, стилистическая фигура, многословие, речевая компетентность.

This article deals with the notions of tautology, pleonasm and their differences. The author motivates the stylistic use of these constructions and defines their role in the business speech. It is affirmed that such kinds of excesses as pleonasm and tautology are undesirable phenomenon of business communication. The verbose is the result of poverty, monotony of the dictionary and lack of skill to choose the type of speech which is appropriate in a particular situation therefore it should be avoided in the professional sphere.

Key words: pleonasm, tautology, business speech, excess of speech, defect of speech, stylistic phenomenon, verbose, language competence.

За період незалежності значно зросла роль української мови. Набувши статусу державної, вона почала обслуговувати усі сфери життєдіяльності українського суспільства. Відповідно до вимог сьогодення система освіти має забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців усіх профілів, здатних здійснювати реформи у цій сфері. Однак підготовка спеціалістів будь-якої галузі науки чи виробництва передбачає формування мовних та мовленнєвих компетенцій, що є основними рисами розвиненої особистості.

Не можна надалі миритися з тим, що спеціалісти з вищою освітою нерідко послугуються суржигом (не тільки в побутовій, але й у науковій, навчальній, професійній та інших сферах), який є свідченням низької культури їх мови, незнання української літературної мови, невміння вільно користуватися нею залежно від сфери й ситуації спілкування. Очевидним є те, що виконати завдання з підготовки фахівців нової генерації не може бути виконане без надання відповідного рівня знань із сучасної української літературної мови та вміння вживати її норми у практичній усній і писемній мовній діяльності. Саме тому проблема вивчення української мови у вищих навчальних закладах України у наш час є винятково актуальною і зумовлює постійне звертання до неї з боку науковців.

Аспекти проблеми формування у студентів професійної мовної компетенції знайшли своє відображення у лінгвістичних працях Л.А. Булаховського, І.Р. Вихованця, С.Я. Єрмоленко, П.С. Дудика, О.С. Мельничука та ін.; у методичних дослідженнях Н.Д. Бабич, О.М. Біляєва, А.М. Богуш, М.С. Вашуленка, С.О. Карамана, Т.О. Ладиженської, Л.І. Мацько, В.Я. Мельничайка, Л.М. Паламар, М.І. Пентилюк тощо. На сьогодні у методиці навчання рідної мови у вищій школі спостерігається неабиякий інтерес до вивчення питання культури ділового мовлення фахівців різних галузей, про що свідчать спеціальні дослідження Л.В. Барановської, І.С. Гамрецького, О.Сербенської, Л.М. Златів, В.О. Михайлюк, М.Є. Маруна, Т.П. Рукас¹ та ін.

Точність вираження думки є однією з важливих ознак культури мови. Найтипніше порушення цієї вимоги — вживання слів без урахування їх значення. Невміння мовця точно висловити свою думку виявляється також у такій ваді, як мовленнєва надмірність або багатослів'я. Цій проблемі присвячені роботи таких вчених, як О.Галич², А.Токарська та І.Кочан³, Л.Мацько⁴, А.Коваль⁵, І.Качуровський⁶, В.Васильченко⁷ тощо. Однак плеоназм і тавтологія як вади професійного мовлення не є достатньо дослідженими, що й зумовило вибір нашого дослідження.

Метою статті є з'ясування особливостей таких видів мовленнєвої надмірності, як плеоназм та тавтологія, виявлення найбільш типових помилок їх вживання у діловому мовленні.

У сучасній філологічній науці поняття «плеоназм» не є чітко визначеним. Так, у літературознавстві «плеоназм» (гр.*pleonasmus* – надмірність) – стилістична фігура, яка полягає у повторенні, нагнітанні однорідних слів, переважно синонімів⁸. У мовознавстві (стилістиці) «плеоназм» – це подвоєння близькозначних лексичних одиниць: ждати-чекати, тишком-нишком тощо⁹. В той же час тавтологією (гр.*tauto* – те саме та *logos* – слово) називається стилістична фігура, що ґрунтується на однокореневому або синонімічному повторі попереднього слова: з давніх-давен, звіку-правіку, рано-вранці тощо¹⁰. Важливою видається думка мовознавця В.Виноградова щодо розрізнення понять. Головною відмінністю тавтології від плеоназму є те, що в останньому не дублюються лексеми, а повторюється суть попереднього виразу. Це мовленнєвий зворот, у якому є зайві слова, невмотивовані логічно: або в нього входять синоніми, або значення одного зі слів включене у значення іншого¹¹.

Таким чином, тавтологія є різновидом плеоназму. Ці фігури надмірності слід розглядати з точки зору стилістичного використання. Як плеоназм, так і тавтологія у практичній мові є небажаним явищем.

Доцільно їх використовувати у художньому мовленні. Вони вводяться в текст зі стилістичних міркувань – як засоби увиразнення мовлення.

Найбільш характерним є вживання плеоназму та тавтології у народнопоетичній творчості: любилися-кохалися, посікти-порубати, реве-гуде негодонька, жура-туга, думки-гадки; воленьку вволити, грати-вигравати, мова-розмова.

Досить часто тавтології зустрічаються в українських народних піснях:

Братику мій *ріднесенький*,
Ой братику мій *ріднесенький*,
Снився мені сон *дивнесенький*...

Звернімося до прикладів з літератури:

– *Земле Шевченкова, земле Франкова,
Ново, засіяна щастям-добрим,
Вічна твоя соловейкова мова,
Вічна розмова Дністра із Дніпром!*

(Д.Павличко)

*Вишневий цвіт
З вишневих віт
Вишневий вітер
Звіває з віт.*

(І.Драч)

*Скучив за степом, скучив за лугом,
Скучив за ставом, скучив за гаєм,
Скучив за сином, скучив за другом,
Скучив за матір'ю, за рідним краєм!*

(В.Стус)

Я з юних літ до скону пронесу...
Цю суміш сміливу найяскравіших плям,
Цю смерть, увінчану таким *живим життям!*
(М.Рильський)¹²

Таким чином, у художній літературі, у народній творчості використання таких стилістичних фігур, як плеоназм та тавтологія, є виправданим, оскільки вживаються вони для підкреслення висловленої думки, посилення емоцій жалю, туги, суму, прохання тощо. У комунікативній ситуації, яка потребує образності та виразності, плеоназм

та тавтологія – потрібні й бажані явища. Така надмірність є доцільною у межах розмовного, художнього, інколи публіцистичного стилів.

Однак у ситуації спілкування, яка вимагає чіткості, однозначності, лаконічності, суворой мовної регламентації, плеоназм – очевидна вада, *«оскільки являє собою таке поєднання слів, коли одне з них виявляється зайвим для називання певного фрагмента доволишньої дійсності, оскільки інше слово вміщує у своєму значенні всю необхідну для повідомлення інформацію»*¹³. Наприклад, *період часу, травень місяць, перше знайомство, відступити назад, піднятися вгору, кожна хвилина часу* тощо.

Багатослів'я є результатом бідності й одноманітності словника, а також невмінням обрати спосіб мовлення, доречний у певній ситуації. Так, наприклад, надмірність з'являється в мові оратора тоді, коли він орієнтується на писемні зразки ділового чи наукового мовлення, він говорить: *недостатня кількість робочої сили замість мало робітників; необхідність проведення принципу економії — а можна сказати треба бути економними; автоматичним шляхом збільшилось у два рази — замість автоматично подвоїлось* та ін.

Пояснюється це бажанням якось «прикрасити» своє мовлення, «збагатити» його елементами книжної вченості й урочистої офіційності. Результати ж досягаються протилежні.

Однією з причин появи зайвих слів у виступах є надмірне вживання слів, які є повторенням того самого змісту. Причини появи цих словосполучень різні. Одні з них виникають як засіб заповнення пауз при непідготовленому, непродуманому виступі (їх тим більше, чим нижча загальна і мовна культура оратора). Наприклад: *моя особиста думка, дедалі все більший, об'єднати воедино* та ін.

Трапляються випадки вживання таких надмірностей, як *взаємопов'язані між собою* явища замість *пов'язані між собою* явища, або *взаємопов'язані явища*, здійснюється *взаємна допомога один одному*

замість здійснюється допомога один одному або здійснюється взаємна допомога, на сьогоднішній день (сей день, сього дня) замість на сьогодні, словниковий запас слів замість словниковий запас.

Плеоназми часто зустрічаються в реченнях. Пташенята падають вниз на землю. Початок о 19 годині вечора. Пропрацював 5 років, не отримуючи ні копійки грошей. У цеху кипить гаряча робота. Нам потрібно об'єднати воедино свої зусилля. У хворого були виявлені червоні плями на долонях рук. На мою особисту думку, виставка не викликала особливого інтересу. Він відступив назад і звів угору блакитні очі. Не задирайте ніс догори!

До плеоназмів належить також немотивоване поєднання у вузькому контексті синонімів, які дублюють значення один одного: схвалити рішення *одностайно і однодушно*, виявляти до когось *неповагу і непошану*, *неослабно і пильно* контролювати тощо.

Недоцільно поєднувати в сурядне словосполучення іншомовне та українське слово, якщо вони мають тотожне значення: *анархія і безвладдя*, *зосереджувати і концентрувати*, *епізодичний і випадковий*.

Отже, складаючи ділові документи, готуючись до виступу, промови, слід уникати зайвих слів, які несуть надлишкову інформацію. Так, словосполучення *служити засобом вираження* можна замінити дієсловом *виражати*; *виконувати функції регуляції* – *регулювати*; *носити суперечливий характер* – *суперечити*; *служити причиною виникнення труднощів* – *перешкоджати*; *перебувати у процесі систематичного розвитку* – *розвиватися*; *температура плюс п'ять вище нуля* – *температура плюс п'ять* або *температура п'ять вище нуля*.

Часом людина говорить шаблонно, штамповано й бюрократично тому, що інакше просто не вміє: якщо вона звикла писати *на сьогоднішній день, у літній період, поставити питання з усією гостротою*,— то вже не скаже *сьогодні, влітку, запитати*. Промовець вважає, що це діловий стиль, а насправді це звичайнісінький словесний туман, за яким слухач легко побачить справжній інтелектуальний рівень промовця.

Ненормативна тавтологія також ускладнює сприймання тексту, втомлює читача, свідчать про низький рівень мовної культури людини. Вона виникає, якщо поруч вжито:

1) два іншомовні слова, які мають тотожне значення: динамічна (*грец.* рухома) трансформація (*лат.* перетворення); адміністративний (*лат.* управління) менеджмент (*англ.* управління);

2) слово іншомовного походження та українське слово: сервісне (*англ.* служити) обслуговування, місцеві аборигени (*лат.* корінні мешканці), народно-демократична (*грец.* народовладна) партія, моя автобіографія (*грец.* моя біографія), найбільш оптимальний (*лат.* найкращий), основний лейтмотив (*нім.* основна думка), народний фольклор (*англ.* народна творчість).

Особливо прикро, коли тавтологія не усвідомлюється як помилка. Цю ваду знаходимо у професійному мовленні економістів: *приватна власність, економіка господарства (домашнього, народного), боргове зобов'язання, валютні цінності, преїскурант цін, депозитний внесок, кредит довіри, комерційна торгівля, облік розрахунків, термін відстрочення* тощо.

Причиною використання тавтології у цій сфері є не знання точних значень слів іншомовного походження, економічної термінології та введення їх у словосполучення з власне українськими чи запозиченими словами, лексичні значення яких є більш відомими. Перш за все, слід з'ясувати, що таке економіка і як нею займатися, оскільки це слово присутнє у таких словосполученнях, як *економіка господарства* (наприклад, народного) або *управління економікою*. Адже термін походить від давньогрецького слова *οἰκονομία* (οἰκονομία, «управління домогосподарством») від *οἶκος* (οἶκος, «дім») + *νόμος* (νόμος, «звичай» чи «право») ¹⁴.

Досить поширеним у мові банкірів та політиків є вираз *кредит довіри*. Один банк постійно дає рекламу, стверджуючи, що у нього безмежний *кредит довіри*, хоча *credit* по-латині означає «він вірить»¹⁵.

Іншим прикладом повтору є вирази *грошові кошти*, *позикові зобов'язання*. Гроші – це завжди засоби, а позика завжди породжує зобов'язання, тому говорити про *грошові кошти* і *позикові зобов'язання* недоцільно.

Досить часто використовується словосполучення *приватна власність*. Обидва слова вказують на відділення, відособлення, розмежування. Приватний у перекладі з англ. означає особистий, а тому вживати словосполучення *приватна власність* так само недобре, як називати його, наприклад, *приватною приватністю*, *приватною відособленістю* або *окремою власністю*.

Тавтологія зустрічається у мовленні фахівців з правознавства, з'являється навіть у міжнародних документах. Наведемо приклади, які настільки закріпились у мові, що не викликають підозр: *народна демократія (республіка)*, *демократична республіка*, *державна політика*, *арбітражний суд*, *апеляційна скарга*, *чинний акт*, *оперативна діяльність*, *обумовлений договором*, *реальна дійсність*, *дійсна реальність* тощо.

Такі сполучення слів, як *народна демократія*, *демократична республіка*, *народна республіка*, *народна демократична республіка*, є тавтологією, оскільки демократія (з грец. δῆμος + κράτος = народ + влада) означає влада народу, а республіка – слово латинського походження від *res* (справа) і *publica* (народ, суспільство)¹⁶. Таким чином, зовсім недоречно вживати такі надмірності і на позначення народовладдя слід вживати такі слова, як демократія або республіка.

Така тавтологія, як *державна політика*, теж заслуговує на увагу. Політика – це державні справи (від грец. πολιτική майстерність самоуправління полісу (міста), а далі — «мистецтво управління» державою

і суспільством)¹⁷, і звинувачення когось у тому, що він займається політикою, а не іншими важливими державними справами, є хибним.

Розглянемо ще один приклад – *апеляційна скарга*. Апеляція (лат. *appellatio* — звернення) — оскарження ухвали, постанови нижчої інстанції (звичайно судової) перед вищою¹⁸, тобто правильно вживати або апеляція, або скарга, оскарження.

Переважно у мовленні політиків, громадських діячів зустрічаємо таку тавтологію, як *реальна дійсність*, хоча слово «реальність» (від лат. *realis* — речовинний, дійсний, від *res* — річ, предмет)¹⁹ означає дійсний, а значить слід говорити дійсність або реальність.

Серед помилок і недоліків найпоширеніші ті, що стосуються тавтологічно невиправданого повторення тих самих або однокореневих слів, яке є виявом слабкої вимогливості до вибору слова, мовленнєвої неухважності: *зробити роботу, потрібно краще працювати, щоб покращити наше життя* (зам. потрібно краще працювати, щоб поліпшити наше життя), *осінній день осені* (зам. осінній день), *святкове свято* (зам. свято).

Змістові повтори виникають у випадках, коли в реченні вживаються поряд спільнокореневі слова, наприклад: *Користь від використання цих приладів є незаперечною; Приймаючи на роботу нових працівників, необхідно при їх прийомі враховувати знання іноземних мов; Тривалість пари у нашому вузі триває 1 годину 20 хвилин.*

У наведених прикладах досить легко уникнути тавтології, виключивши одне із спільнокореневих слів або замінивши його синонімом чи займенником: *Вигода від використання цих приладів є незаперечною; Коли приймають на роботу нових працівників, обов'язково враховують знання іноземних мов; Тривалість лекції в нашому інституті — 1 година 20 хвилин або Пара в нашому інституті триває 1 годину 20 хвилин.*

Не кожне повторення спільнокореневих слів може вважатися мовною помилкою. Існує багато словосполучень, у яких тавтологія

неминуча, наприклад: *словник іношомовних слів, ланкова першої ланки, закрити кришкою, чорні чорнила, вимити мийку, загадати загадку, розмовна мова, зупинитися на зупинці*. Будь-які спроби уникнути повторення у цих виразах будуть невдалими. Можна вважати виправданим уживання у вузькому контексті спільнокоренових слів, які є єдиними назвами певних понять. Найчастіше це стосується термінів, уживаних у науковому чи офіційно-діловому стилі, наприклад: *Гроші — особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів*. Предметом договору є забезпечення комунальним підприємством надання послуг з утримання *будинку, споруд та прибудинкової території*. Посадова *особа* зазначається тоді, коли наказ стосується конкретної *особи*.

Отже, написання документів, підготовка промови, виступу вимагають ретельної підготовки, оскільки багатослів'я та повтори є виявами низької мовленнєвої культури, стереотипного мислення. Для уникнення таких вад у діловому мовленні пропонуємо список уживаних в діловому мовленні надмірностей.

<i>Неправильно</i>	<i>Правильно</i>
сервісне обслуговування	обслуговування або сервіс
передовий авангард	авангард
взаємне співробітництво	співробітництво
прейскурант цін	прейскурант або довідник цін
демобілізуватися з армії	демобілізуватися, звільнитися з армії
патріот Батьківщини	патріот України
інша альтернатива	інший вибір або альтернатива
головний пріоритет	першість або пріоритет
головна домінанта	домінанта
опозиція проти когось	опозиція комусь
перспектива на майбутнє	перспектива або плани на майбутнє
гігантський мегаполіс	мегаполіс або велике місто
вишуканий делікатес	делікатес або вишукана страва
майстерний віртуоз	віртуоз, майстерний виконавець

пам'ятний сувенір	річ на спомин, пам'ятний подарунок
потенційна можливість	можливість
моя автобіографія	автобіографія, життєпис, опис життя
повний аншлаґ	аншлаґ
повний кворум	кворум
реалізувати в житті	реалізувати
регрес назад	регрес, рух назад
колеґа по роботі	колеґа, співробітник
молодий юнак	юнак
адреса місця проживання	адреса, місце проживання, мешкання

Таким чином, дослідження проблеми вживання плеоназму та тавтології дозволяє зробити такі **висновки** :

- 1) плеоназм і тавтологія – стилістичні фігури, різниця між якими полягає в тому, що плеоназм означає словесну надмірність, а тавтологія – повтор не лише звуковий, але й семантичний;
- 2) тавтологія є різновидом плеоназму, це один із типів мовленнєвої надмірності;
- 3) використання таких конструкцій обумовлене стилістичними особливостями. У художньому та розмовно-побутовому стилі їх використання є бажаним явищем, оскільки вони мають ідейно-естетичну мотивацію;
- 4) у діловому мовленні, яке вимагає чіткості, логічності викладу, однозначності сприйняття інформації, тавтологія і плеоназм є вадами, яких слід уникати;
- 5) причиною використання таких надмірностей є не знання точних значень слів іншомовного походження та невиправдане повторення тих самих або однокореневих слів, що, у свою чергу, свідчить про низький рівень мовленнєвої культури особистості;

б) використання таких мовленнєвих надмірностей створює значні перешкоди у розумінні, сприйнятті тестів у діловій сфері, тому мовцю необхідно ретельно добирати слова, щоб не ускладнювати сказане чи написане.

ПОСИЛАННЯ

1. Костриця Н.М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. педаг. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Наталя Миколаївна Костриця. – К., 2002. – С. 7.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / О.Галич, В.Назарець, Є. Васильєв / за заг. ред. О.Галича. – 4-те вид. – К.: Либідь, 2008. – С. 230.
3. Токарська А.С., Кочан І.М. Українська мова фахового спрямування для юристів: підручник / А.С.Токарська, І.М.Кочан. – К.: Знання, 2008. – С. 210-212.
4. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – С. 161.
5. Коваль А. Ділове спілкування: навч. посібник / А. Коваль. – К.: Либідь, 1992. – С. 249-252.
6. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (стилістика). Фігури і тропи: навч. посібник / І.Качуровський. – Мюнхен – К., 1995. – С.82.
7. Васильченко В. Лінгвістичний «триптих» на культуромовні теми / В.Васильченко // Визвольний шлях. – 2007. – № 11. – С. 37-56.
8. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 221.
9. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: навч. посібник / О.Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – С. 239.

- 10.Безпечний І. Теорія літератури: навч. посіб. / І.Безпечний. – К.: Смолоскип, 2009. – С.128.
11. Холобаєва Д.П. Стиль Н.В. Гоголя: семантика плеоназмів и мнимих тавтологий / Д.П.Холобаєва // Филологические науки. – 2009. – № 3. – С. 78.
12. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Українська мова: навч. посіб. / Л.І.Мацько, О.М. Сидоренко. – К.: Либідь, 1995. – 369-378.
13. Див. пос. 7, с. 42.
- 14.Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – С. 406.
15. Там само, с. 564.
16. Там само, с. 336.
17. Там само, с. 750.
18. Там само, с. 99-100.
19. Там само, с. 786.

Кулішенко, Л. Плеоназм і тавтологія у діловому мовленні [Текст] / Л. Кулішенко // Новітня філологія. – 2011. - № 40. – С. 96-106.